

Verslag van de speciale bijeenkomst van Voetafdrukgebruikers in Nederland op 17 oktober 2014 in Edukans te Amersfoort van 13.30 – 17.00 uur

Aanwezig:

Jaco Appelman	Werkgroep Voetafdruk Nederland
Agaath Arends	Werkgroep Voetafdruk Nederland
Judith Boekel	Natuur & Milieu Federatie Drenthe
Stijn Bruers	Ecolife (Leuven, België) (Na de pauze)
Thijs de la Court	vandaag voorzitter , ex-wethouder gemeente Lochem
Ingrid Cremer	Centrum Biologische Landbouw
Corné van Dooren	Voedingscentrum
Paul Heistein	One Planet Foundation
Michiel Hobbelt	Duurzaam Geluk
Quintijn Hoogenboom	Werkgroep Voetafdruk Nederland
Jan Juffermans	Werkgroep Voetafdruk Nederland
Natascha Kooiman	Smaackmakers Experience
Rix Kijne	Werkgroep Voetafdruk Nederland
Hans Lyklema	Werkgroep Voetafdruk Nederland
Hans Meek	vandaag notulist , Werkgroep Voetafdruk Nederland
Laura Moninka	Footprint Challenge
Ckees van Oijen	Voetafdrukproject in Leiden
Loes Pihlajamaa	Internationale les-site met de Voetafdruk
Arlinde Plomp	Jongeren Milieu Actief
Erik Rijpkema	Duurzaamheid in Actie
Dorien Soons	Voetprint Cooking
Koen Vrederegret	Happy Planet Platform
Ruud van Wees	Werkgroep Voetafdruk Nederland

Afwezig met kennisgeving:

Simon Bijlsma	De Friese Voetafdruk / Milieu Federatie
Hans Berkhuizen	Vereniging Milieudefensie
Winnie Gerbens-Leenes	Water Footprint Network
Marc Herberigs	Milieubarometer; stichting Stimular
Bas Meijboom	Duurzaamheid in Actie
Alex Ouwehand	Zuid-Hollandse Milieu Federatie

Hieronder volgt een samenvatting van de bijeenkomst, met dien verstande dat voor samenvattingen van activiteiten van de verschillende (werk)groepen wordt verwezen naar de reeds eerder toegezonden stukken (zie de bijlagen bij de E-mail van Jan Juffermans op 11 oktober met aanhef: Welkom - Voetafdruk-bijeenkomst 17 oktober Amersfoort). Ze zijn ook te vinden, samen met de powerpintpresentaties van Hans Lyklema en Jan Juffermans over de Mondiale of Ecologische Voetafdruk en de foto's van Dorien Soons, en een nota van Motivaction, op **de website www.voetafdruk.eu**.

Jan Juffermans heet iedereen welkom en stelt de WVN leden voor. Hij geeft Thijs de la Court als dagvoorzitter het woord.

Thijs stelt dat het doel van de dag is om inspiratie te delen en kennis op te doen en zal met het oog op deze aspecten de bijeenkomst leiden en de procedure in de gaten houden. Hij gaat er van uit dat alle aanwezigen de tevoren toegezonden info hebben gelezen en wijst op de boeken en brochures die op de leestafel ter informatie zijn neergelegd.

In aansluiting en aanvulling op samenvattingen van bovenvermelde info komt bij de verschillende presentaties het volgende naar voren:

Hans Lyklema bespreekt voor- en nadelen van de **Ecologische voetafdruk (EV) als duurzaamheidsgraadmeter** en stelt dat het relatief de beste parameter is, vooral ook omdat het duidelijk maakt dat Planet belangrijker is dan People en Profit. Het geeft een soort ondergrens aan van een duurzaamheidssituatie die in werkelijkheid nog slechter is. Hoe je

het ook wendt of keert, er is momenteel per wereldbewoner ca. 2 wereldhectare grond beschikbaar terwijl de voetafdruk van de gemiddelde Nederlander ongeveer 6 wereldhectare is. De Nederlandse voetafdruk moet dus omlaag, hetgeen mogelijk is via consumptievermindering en/of bevolkingsvermindering. We merken nog maar weinig van de scheefgroei omdat we 1^e gewend zijn aan fluctuaties en die pas op de lange termijn als trends ervaren en 2^e omdat we tot nu toe de problemen grotendeels kunnen afwentelen op het buitenland.

Jan Juffermans geeft een overzicht van de eerste presentatie van het **mondiale voetafdrukmodel** in 1996 door Wackernagel en Rees en de ontwikkelingen sindsdien. Momenteel is volgens het GFN de biodiversiteitsreductie sinds 1970 ruim 50% en is de overshoot mondiaal gezien momenteel ook ongeveer 50%, hetgeen betekent dat we in feite anderhalve Aarde nodig hebben om onze leefstijl blijvend te kunnen voortzetten. Met de EV kun je b.v. onmiddellijk zien dat Europa met 7 % van de wereldbevolking beslag legt op 17% van de mondiale gebruiksruimte. Hij stelt dat een uitgebreider dashboard nodig is om alle duurzaamheidsaspecten te monitoren. Een prima aanvulling is b.v. de door Arjen Hoeksta ontwikkelde watervoetafdruk. Dorien Soons mist kwalitatieve aspecten. Als je een klein oppervlak enorm vervuult zie je dat nauwelijks in een grove kwantitatieve maat, maar het heeft wel enorme impact. Dit versterkt het idee van Jan dat de EV een soort ondergrens aangeeft, terwijl het in werkelijkheid vaak nog erger is.

Dorien Soons van www.voetprontcooking.nl vertelt hoe ze door haar persoonlijke situatie en geïnspireerd door Marianne Thieme tot haar idee is gekomen. Zij mist vaak het CO₂-aspect bij biologisch voedsel en heeft in haar kookboek de CO₂-belasting voor een groot aantal recepten uitgerekend op basis van de LCA website van Hans Blonk. Op een vraag van Hans Meek antwoordt zij dat haar berekening begint bij het geogste product. Productie-energie voor kunstmest e.d. zit er (nog) niet bij. De vraag van Dorien aan de groep is: **Hoe bereik je zo veel mogelijk mensen met een duurzaamheidsinitiatief**. Thijs markeert deze vraag als een eerste centraal en waarschijnlijk gemeenschappelijk item waar we op terug moeten komen om hier met elkaar verder in te komen.

Laura Moningka van www.footprintchallenge.nl vertelt enthousiast over 400 Utrechtse en 900 landelijk deelnemers. Zij werkt in diverse projecten samen met Dorien Soons en Erik Rijpkema. Haar vraag aan de groep is: **Hoe maak je het voetafdrukconcept bekend bij mensen buiten de voetafdrukvijver**, een vraag gerelateerd aan bovenstaande vraag van Dorien. Zij heeft zelf redelijk succes op festivals met haar stand met slogan: *Hoe groot is die van jou?* (vooral bij mannen). Judith Boekel meldt dat de NJR ook een test heeft met dezelfde naam. Een tip van Laura is om elke week een **Footprint Friday** te promoten en zich daar zelf ook aan te houden, met elke vrijdag een leuke duurzame eet tip. Op een vraag van Ingrid Cremer naar wat zij nu precies 'verkoopt' antwoordt Laura: a) een meting, b) een aantal tips en c) controle en begeleiding. Het geheel is nog in de pilotfase. Daarmee kom je bedrijven of andere organisaties wel binnen, maar het is de vraag of ze er op den duur ook voor willen betalen. Dit blijkt een tweede centraal en gemeenschappelijk item: **Hoe kun je goede duurzaamheidsideeën te gelde maken en inkomen genereren**.

Paul Heistein van www.oneplanet.org vertelt aan de hand van een groot aantal tekeningen en beelden op posterformaat over zijn plannen, ambities en financiering over de realisatie

van 'zijn' klimaat neutrale Businessgarden-gebouw in Amersfoort. ENECO blijkt hoofdinversteerder. De helft van zijn gebouw is reeds verhuurd aan een mix van organisaties. Huurders betalen zeker niet meer maar zelfs een beetje minder huur dan gemiddeld. In april 2016 is het gebouw volgens de huidige planning gereed.

Corné van Dooren van www.voedingscentrum.nl/voedselafdruk heeft de online test 2.5 jaar geleden gelanceerd op Lowlands en sindsdien ruim 100.000 (!) gebruikers weten te bereiken. Zijn interactieve tools voor diverse social media blijken dus goed te werken. Thijs vraagt of en hoe er onderscheid wordt gemaakt tussen biologisch en niet-biologisch geproduceerd voedsel, waarop een discussie ontstaat over de voetafdruk van beide methodes. Jan Juffermans stelt dat biologische landbouw gemiddeld een 20% kleinere voetafdruk heeft dan niet-biologische methoden. Er is weliswaar meer grond voor nodig, maar aanzienlijk minder (fossiele) energie. Quintijn stelt dat in dit opzicht de voetafdruk een beperkte parameter is, omdat degradatie van grondkwaliteit en afname van biodiversiteit niet in de EV is opgenomen. Thijs sluit een opkomende discussie door te stellen dat **onderscheid tussen biologische en niet-biologische productiemethoden** zeker een centraal item is dat aandacht verdient, maar niet op dit moment van onze bijeenkomst.

Loes Pihlajamaa van Betawerk Heerlen (www.duurzamevoetafdruk.nl) vertelt over haar lesprogramma's voor middelbare scholieren in Nederland en Indonesië om de leefwijze duurzamer te maken. Het gaat haar meer om de kwaliteit van de voetafdruk dan om de kwantiteit. Zij wil niet met het geheven vingertje werken maar leuke, inspirerende lessen ontwikkelen. In Indonesië is het begonnen met buitenschoolse activiteiten, die vervolgens in binnenschoolse programma's zijn opgenomen en recent zelfs in het Nationale curriculum. Op een vraag van Ingrid zegt Loes dat een aantal lessen ook geschikt is voor (de hoogste groepen van) de basisschool. Thijs benoemt **het geheven vingertje versus positieve stimulatie en inspiratie** als een belangrijk centraal item.

Arlinde Plomp vertegenwoordigt de jongerenvereniging van Milieudefensie (Jongeren Milieu Actief ofwel JMA) met leden van 12 t/m 28 jaar (www.milieudefensie.nl). Via projecten als Green Canteen, waardoor ca. 30 schoolkantines nu verduurzaamd zijn in Nederland, worden jongeren bewust van het feit dat hun gedrag effect heeft op wereldproblemen, zoals het Sojaprobleem. Het motto is *Eerlijk duurt het langst*. Net als Loes is Arlinde niet voor 'het wijzende vingertje' maar een positieve benadering. Zij loopt aan tegen het feit dat verduurzaming moeizaam verloopt als er geen **duidelijk en concrete (overheids)eisen zijn voor beleid** en vraagt onze groep mee te denken wat daaraan kan worden gedaan en hoe. Dit vraagt zij ook namens Hans Berkenhuizen van Milieudefensie, die helaas verhinderd is. Ook dit wordt door Thijs genoteerd als centraal item.

Na een korte adem- en koffie/theepauze gaan we in volle vaart verder.

Michiel Hobbelt van www.duurzaamgeluk.com betreft ons bij zijn zoektocht naar de relatie tussen duurzaamheid en geluk.. Hij loopt vaak tegen het vooroordeel aan dat duurzaam geluk ten koste zou gaan van individueel geluk. Dat laatste betekent voor velen kortstondig genot en persoonlijk succes, terwijl voor hem duurzaam geluk vooral verhoging van creativiteit en sociale inbedding en interactie betekent. Hij praat hierover op *Happy Planet Days* en *inspiratiesessies* en is op zoek naar gemeentes die mee willen doen en zijn aanpak

willen faciliteren. Dat lukt maar moeizaam en voelt vaak als tegen de stroom in roeien. Erik Rijkema vraagt of een positieve relatie tussen duurzaamheid en geluk wordt ondersteund door getallen, waarop een boekje rondgaat met getallen en o.a. onderstaande tabel:

	HPI	Geluk	Levensduur	EV
Costa Rica	64	7.3	79.3	2.5
Israël	55.2	7.4	81.6	4.0
China	44.7	4.7	73.5	2.1
NL	43.1	7.5	80.7	6.3
USA	37.3	7.2	78.5	7.2

Koen Vredereg van www.happyplanetforum.nl nodigt ons vervolgens allen uit om te gaan staan voor de afwisseling en licht zijn werk met de Happy Planet Index (HPI) toe, een duurzaamheidsindex ontwikkeld door de New Economics Foundation. Dat staat niet voor niets, want bewegen is een belangrijke factor die mensen gelukkiger maakt. De HPI kan variëren van 0 tot 100 en wordt berekend door een maat voor geluk te vermenigvuldigen met gemiddelde levensduur en te delen door de EV zodat het de verhouding weergeeft tussen gelukkige levensjaren en de duurzaamheidskosten daarvan. Rix geeft aan niet zo veel te kunnen met een begrip als geluk, waarop Thijs denkt dat zij en anderen van gevorderde leeftijd vooral met het begrip 'plicht' zijn opgevoed. Hans Lyklema, eveneens met gevorderde leeftijd, vraagt of er een relatie is tussen geluk en bevolkingsdichtheid. Dat is onbekend. Thijs concludeert dat nadenken met elkaar over **een goede implementatie van het begrip geluk in de duurzaamheidsdiscussie**, inclusief de relatie tussen geluk en politiek en/of economisch beleid een belangrijk centraal item is om samen verder over na te denken.

Natascha Kooiman van www.smaackmakers.nl vertelt dat Smaackmakers net 1 jaar bezig is om het voedselsysteem in Nederland te verduurzamen. Ruim 30% van de EV bestaat uit voedsel en daar is dus winst te behalen. Zij probeert kennis aan te dragen en via praktische tips en een 10 stappenplan zonder wijzend vingertje op speelse en interactieve wijze mensen te motiveren en in beweging te brengen, regelmatig in samenwerking met Dorien, Laura en Koen. Dat gaat goed bij diverse events maar wordt moeilijker als er geld gevraagd wordt, problematiek die aansluit bij eerder genoemde thema's over marketing en businessplannen, waarbij Dorien aanvult dat **gebrek aan wettelijke eisen en duidelijke (duurzame) inkoopcriteria** vaak een probleem is, een probleem dat ook al bij Arlinde aan de orde kwam. Cees van Oijen wijst in dit verband op informatie op www.pianoo.nl van het duurzaam inkoop platform.

Eric Rijkema van www.duurzaamheidinactie.nl heeft de Quickscan site op het gebied van de EV overgenomen van De Kleine Aarde en verbeterd met een geactualiseerde Quick scan met 20 vragen. Na lancering een jaar geleden hebben 12.500 personen deze ingevuld. Eric werkt met een computerprogramma dat op basis van de scan selectief informatie kan sturen naar deze personen op terreinen waar ze in geïnteresseerd of mee bezig zijn. Een soort automatisch maatwerk. Zo worden mensen niet overladen met ongevraagde info maar blijven ze betrokken en gemotiveerd. Zijn uitdaging is verdere **financiering** van zijn project en het **bereiken van grotere groepen mensen**, ook buiten de duurzaamheidsvijver, vanmiddag reeds bekende centrale thema's. Middelen die hij inzet zijn het gratis aanbieden van ondersteuning aan –zoals hij het benoemt - kleine, leuke groepen en een klein bedrag

vragen aan grotere organisaties en het ontwikkelen van nieuwe digitale tools. Op een vraag van Michiel antwoordt hij dat hij zeker ook tips geeft als daarnaar wordt gevraagd.

Judith Boekel van Natuur en Milieufederaties (www.voetafdruk nederland.nl) afdeling Drenthe legt uit dat haar organisatie met een landelijke scan werkt gebaseerd op 55 vragen, dus uitgebreider dan de Quick scan, die per provincie wordt gepromoot, aangeboden en geïnventariseerd. In Friesland werkt men al een paar jaar met deze scan, Gelderland en Overijssel staan in de startblokken. Zij probeert te inspireren en te prikkelen zonder geheven vingertje, o.a. met een filmpje: *Waar trek jij de lijn?*, die is te bekijken via de website. Er is elke maand een Drentse nieuwsbrief en het is de bedoeling dat een vergelijkbaar geheel op korte termijn in alle provincies operationeel wordt. Als problemen noemt zij de **financiering** van het geheel en de vraag hoe **in contact te komen met het grote aantal initiatieven** dat er in Drenthe is **en hoe die te verbinden**. Uit de reacties blijkt dat gerichte acties op een subthema, b.v. kleding, voedsel of moestuin, het beste werken.

Ingrid Cremer van het Centrum Biologische Landbouw in Flevoland (www.biologischelandbouw.org) richt zich op het promoten van biologische producten, het ondersteunen van boeren bij de productie ervan en het adviseren van organisaties hierover. In 2011 heeft zij daarbij voor het eerst concreet met het begrip voedselafdruk gewerkt. Zij heeft met de door De Kleine Aarde ontwikkelde methode mooie resultaten verkregen en met een aantal enthousiaste bedrijven, gemeenten en instellingen 15% voedselafdrukwinst behaald, o.a. door het opzetten van een regionaal distributiesysteem voor zowel biologische als niet-biologische geproduceerd voedsel. Dit heeft tevens financiële winst als resultaat. Via een soort top 10 worden bedrijven begerig om de voedselafdruk te verkleinen en het goed te doen in dit opzicht. Een boekje over diverse projecten is te vergadering gratis beschikbaar en te downloaden als E-brochure via de website. Haar vraag is **hoe het geheel verdiept, verfijnd en vergemakkelijkt kan worden in vervolprojecten**. Tot nu toe werken de kortlopende projecten goed, maar **continuïteit op de lange termijn blijft problematisch**.

Hierna is er nog ruim een half uur voor algemene plenaire gedachtewisseling, waarbij Thijs voorstelt om te proberen op een aantal van de genoemde centrale items verder te komen met elkaar, zoals **1: het uitbreiden van de vijver** waarin men vist, **2: mogelijke samenwerking rond het thema voedsel**, waar veel mensen in deze groep mee bezig zijn **3: het optimaal gebruik maken en inzetten van het thema geluk in ons duurzaamheidsstreven** en **4: problemen in de marketing en bedrijfsvoering op langere termijn**.

Betreffende punt 1, het uitbreiden van de duurzaamheidsvisvijver, komt naar voren dat mensen met al een relatief kleine voetafdruk wel worden bereikt, maar mensen met een grote voetafdruk niet. Daar leeft het thema duurzaamheid (nog) niet en is het begrip voetafdruk feitelijk onbekend. Erik meent dat we vooral met gerichte acties op de eigen sites van organisaties terecht moeten zien te komen. Dat is een vertrouwde omgeving en verlaagt de drempelvrees. Corné meent dat we ons moeten richten op de “early followers” om een eerste stap te zetten naar verbreding. We zijn het erover eens dat het mooier zou zijn als 90% van de mensen het 10% beter doet dan wanneer 10% van de mensen het 90% beter doet. Verbreding van onze actieradius kan ook via gemeentes, die volgend jaar volgens Thijs de Sustainable Development Goals gaan onderschrijven. De voetafdruk zou ook een plek kunnen krijgen in beleid van provincies en waterschappen. Judith meldt dat 5 Drentse gemeentes reeds met de voetafdrukscan werken als monitorsysteem. Jan meent dat het

mooi zou zijn als er een waaier van beleidsmogelijkheid opgesteld en aangeboden zou kunnen worden met steeds een duidelijke koppeling tussen beleid en EV. Wellicht kan de Werkgroep Voetafdruk Nederland daar iets in betekenen.

Betreffende punt 2, het verbinden van diverse voedsel-gerelateerde duurzaamheidsinitiatieven, komt nogmaals naar voren dat beleidsverandering belangrijk is omdat het lopend beleid belemmerend werkt. De term circulair is momenteel in en werkt stimulerend, daar zouden we gebruik van moeten maken, bv. via een Green New Circulair Inkoop centrum. Jan stelt dat elke stap naar circulair de voetafdruk verkleint. Thijs denkt dat een samenhangend verhaal zou helpen om verduurzaming van voedselproductie en consumptie verder te brengen, b.v. via een gesprek met PIANOO. Jaco bepleit bundeling een uitwisseling van de vele ideeën en initiatieven zie er zijn. Hijzelf biedt b.v. op zijn minicamping een duurzaam afscheidsdiner aan. Dit zou gepromoot kunnen worden bij grotere campings. Natascha zal het initiatief nemen om de verschillende “voedselgroepen” die hier aanwezig of vertegenwoordigd zijn met elkaar in contact te brengen teneinde samen verder te komen. Thijs zou het mooi vinden als dat dan onderdeel wordt van een grotere kapstok met ook andere onderwerpen. Quintijn meent dat de WVN hierbij een rol kan spelen door links te leggen en relaties helder te maken. Ckees maakt ons nog attent op een debat op 12 november in Den Haag van de VVM over “voedsel voor 10 miljard?”

Het inbrengen van ‘Geluk’ in de duurzaamheidsdiscussie voelt intuïtief en filosofisch goed aan, maar het blijkt lastig duurzaamheid en geluk duidelijk aan elkaar te relateren en eenduidig te combineren. Jan en Rix bepleiten het ontwikkelen van beleid op dit terrein, en Laura heeft ervaren dat gemeentes hiervoor soms uit onverwachte potjes kunnen putten. Thijs denkt dat dat een enigszins achterhaalde methode is en dat veranderingen tegenwoordig meer uit de maatschappij van onderaf geïnitieerd moeten worden. Hij vraagt de aanwezigen welke ideeën zij hierover hebben en welke mogelijkheden zij zien. Natascha heeft teleurstellende ervaringen opgedaan wat beleidsbeïnvloeding betreft. Jaco meent dat voorlichting ook belangrijk is omdat mensen de problematiek vaak niet snappen. Agaath vraagt of we niet eerst meer eenduidigheid moeten nastreven en hoofdlijnen vaststellen. Nu wordt er bv met verschillende scans gewerkt. Quintijn meent dat dat geen probleem is, zo kan ieder kiezen wat voor hem of haar of zijn organisatie het beste past en alle scans zijn via de website www.voetafdruk.eu te gebruiken. Jan stelt dat de WVN beoogt de uniformiteit van de scans te bewaken en verder om zo veel mogelijk initiatieven te ondersteunen, zoals vandaag met deze dag. Thijs meent dat een dergelijke dag ook fijn is om te ervaren dat je niet alleen staat, maar deel bent van een grotere groep, een soort Footprintgroep, met een gemeenschappelijk streven tot verduurzaming en verkleining van de voetafdruk. Dat is een mooie afsluiting van deze intensieve maar zeer geslaagde “Footprint Friday”, het is inmiddels 17.00 uur geworden en Jan bedankt Thijs hartelijk voor zijn plezierige en deskundige leiding en voegt daar een persoonlijke blijk van waardering aan toe in de vorm van enkele presentjes met een mini-voetafdruk.

29 oktober 2014, Hans Meek